

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ

Чотири шаблі Вершники

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2023

ПЕРША ПІСНЯ

Г о л о с:

Благословіть почати щирий труд,
Що відчинив би далину, як двері.
Довірте недостойному перу
Достойне слово ставить на папері.

Багато в світі радості й принад,
Країн багатих і зелених вічно,
На сонці спіє синій виноград,
І синє море майорить музично.

Чудесні дива ходять по морях
І манять нас, і закликають ніжно.
Та що нам їхній бунтівливий стяг,
Коли не стяг це нашої вітчизни!

Минé і молодість, як золотінь,
Лиш вічний труд ніколи не загине,
Коли кладе отак покірний син
Країні милій — серця тепле віно.

На вітрі рухаються руки рей,
На обрії — омана заозерій...

Х о р:

Ми стаємо плечима до плечей.
І світ відчинено, як двері!

Вони завмерли, ніби ковтнули міцної отрути і вона їм забила дух. Галатів чуб один ворушився, звисаючи над оком. Подзьобане віспою обличчя Марченка стало страшним одразу — оббите морською водою обличчя кольору сухого полину. Остюк безтурботно тримав у руці соняшника і поклав руку на Шахаєво плече. Цей похмуро пригнувся на стільці, простягнувши наперед зціплені руки. Він наче сидів на сідлі. Новенький френч з плямами на плечах, де були погони, солдатські штани і нові шеврові чоботи з острогами, букет весільних воскових квітів на грудях — так виглядав Шахай.

Це сиділи на скелі орли, напустивши на себе всю поважність завмерлих хвилин. Це — ще не порушена нічим тиша, яка розірветься через голосне квиління стріл, брязкіт щитів, іржання коней, і затремтить степ, затрясуться шляхи під копитами сміливих вершників. Чи знають вони свою силу і волю, замах клинків своїх, мужність серць і світло очей? Не знають вони ні сили, ні волі, ні мужності серць, ні замаху клинків. Та що їм до таких дрібниць, коли вони почувають, що живуть! Їх четверо верховодить усім Новоспаським. Вони літають, як птахи, кружляючи над рідними хатами, вище й вище, на синю скелю неба, ледве помітними крапками стають там, і насилу впасти може згори завмираючий клетіт. Вони живуть!

— Ворушися, чортова клацалко! — сказав крізь зуби високий Галат. Проте сам він не ворухився, упершись рукою в бік і одставивши ліву ногу. Наймолодший з чотирьох, він був і найнетерплячіший.

Марченко сердито скосив очі на Галата, і в цей момент фотограф клацнув затвором. Так вони й залишилися на платівці, ці Марченкові косі очі.

— Готово, — сказав фотограф, граційно вклонившись чотирьом друзям.

Вийшли на сільську вулицю. В повітрі літало довге біле павутиння. Ранок, чудний ранок Шахаєвого весілля, кінчився. Галат біг попереду — довгоногий, тонкий і чубатий. Остюк забирав усю землю під себе, ступаючи кривими ногами кіннотника. Він розмахнув правою рукою, а ліва ввесь час висіла, не рухаючись, наче нею вічно притримував Остюк шаблю. На Марченкові була матроська сорочка і капелюх, тільки славетний кльош було запхано в чоботи. Шахай ішов, нечутно ступаючи по порохнявій дорозі.

— Ми зняли на карточку, — сказав похмуро Марченко. Він трохи гаркавив.

— На карточку! — прокричав Остюк сильним голосом: він звик вахміструвати в ескадроні. — Тепер революція!

— Ми забули знятися з шаблями. І з револьверами в руках...

— Ми виходимо на дорогу, — раптом почав Шахай, перебивши Галата, — дайте мені тільки повінчатися. Як на карточці ми разом, так і скрізь чотири наших голови не виходять з карточки. Ось ми всі нежонаті йдемо, а сьогодні я повінчаюсь, і всі ми повінчаємось, і одружить нас із собою далека путь та грізне життя.

Вони дійшли до ярмарку. Осінь, найкраща пора, пахла з усіх підвід. Пшениця, ще не продана, стояла в лантухах, і мідяне зерно полято сонячним блиском. Вози гарбузів, кавунів та яблук, гарби соняшників, фортеці з капусти, буряків, картоплі, вінки цибулі, ще яблука, огірки, баклажани — все, що вродила оброблена гірко земля.

— Революція здала нам козирі у руки. Ми їх тримаємо, доки прийде наша гра. Я не знаю, що буде в містах, бо я загубив нитку до тих, що там керують. Але тут у нас ми будемо готові до того, щоб не дати нігде, нікому, нічого за нас вирішувати. Наше слово — у нас у пельці, а в руках шаблі, й кулемети, і тридцяти-

мовки, і сам Господь! На колосальнім безмір'ї віє зараз вітер, немає жодної влади, а кожен ярмарок — настояща революція.

Шахай показав рукою навкруги.

— Ось ті, що приїхали на наш клич. Я чекаю з дня на день від телеграфіста на станції повідомлення про офіцерський ешелон з фронту, який варто було б обеззброїти.

— Може, їм, поміаєш, теж треба зброї вдома? — сказав Остюк.

— Гасити революцію? Бач, вони поодинці не можуть, вони їздять ешелонами! Справедливий і правий лише той, хто перемагає. Годі тобі згадувати за дурну справедливість. Сила і воля до життя — ось найсправедливіший закон. Хватай за горлянку і відбери зброю, а потім хай кажуть, де справедливість. Мало тобі за твій вік бито зуби?

Так розмовляючи, вони дійшли до валки підвід, що розташувалася осторонь ярмарку. Добрі військові фургони, коні аж репаються, брезенти зверху, і під ними на двох возах кулемети. Хазяї коней поважно ходили навкруги, лускаючи насіння, і груди їхні розпирало чекання.

— Здорові були, — сказав Шахай привітно.

— Здоров, — відповів йому Шворень — рябий гевал, що пишався з свого кулемета, котрого він з братом Санькою привіз з фронту.

— Мовчи, дурень! — крикнув на нього Санька, метко підбігши до Шахая. — Ми приїхали, — притишив Санька голос, — приїхали з усією бандою. Нас двоє та Виривайлів аж четверо, Бубонів Петро з кулеметом. Васишиних два брати з хутора, дядько Макар-чередник. Отакі ми всі.

— Сила велика, а головне — надійна, — промовив Шахай, ручкаючися з усіма названими людьми, — я вас запрошую до себе на весілля сьогодні.

— А кулемети?

— І кулемети. Галат заведе вас до мого двору, а я піду ще погомоніти з людьми.

— А ми? — запитали Остюк та Марченко.

— Ви ж друзки. Підіть постережіть, щоб ніхто церкви не вкрав.

Шахай пішов між возами, питаючись за ціни, за врожай, за кількість солдатів, що поприходили з фронту. Він ходив по ярмарку, переступаючи калюжі, ніби широкі ріки, баклажани нагадували йому кров, очеретяне віниччя біля яток перетворювалося йому на пишні бунчуки, плаhti на руках — на прапори, і вітер над ярмарком — на гомін і шум армій. Бджола сіла Шахаєві на руку — він не прогнав її, доки та сама не злетіла, відпочивши. Пахло свіжою соломою і осінню.

До церкви люди походилися, як на Великдень. Церкву колись будували ще запорожці — вона була тісна і старовинна. За всім доглядало, певно, хазяйське око братчика низового, бо міцніше зробити церкву не стало б хисту й нині. Все окували залізом. Навіть панікадило було такої неймовірної ваги, що влітку, під час одправ, порипували сволюки, на котрих воно висіло, лускалися дошки, і здавалося, втягне хреста з бані до церкви ця щира запорозька пожертва. Суворі звички Січі Запорозької відбилися на церкві. Ікони було змальовано з братчиків-будівників, з кошового отамана, з курінних. В такій церкві ставало страшно серед вусатих чорних лицарів, уквітчаних оселедцями, в козацьких свитах — лицарів жорстоких та відважних. Вони позирали зі стін, переморгувалися один з одним — часто з презирством до молільників, іноді — вибачливо, рідко — з потуранням. Та парафіяни вже позивали до своїх ікон.

Ой скинемось та й по таляру
Та купім коня отаману!

Галат мугикав собі під ніс, обходячи церкву. Свічок наявно не хватало. Вусаті ікони гнівалися зі стін: їм треба більше світла. Але церкву не було вже давно й так освітлено. Хіба що запорожці, повертаючися з морських походів, клали вози свічок перед святими кошовими в церкві і викурювали їм же цілі шапки росного ладану зі Смірни.

Ой скинемось та по другому
Та купім коня з попругою!

Галат незадоволено пересунув кованого ставника з сотнею свічок — від святої Варвари до ікони Покрови, де в натовпі сто-

яло чимало чорновусих козаків з булавами й перначами. Його не заспокоїло це регулювання поваги до свого брата-мужчини. Остроги його дзвеніли вздовж і впоперек, по закапелках, по притворах. Він не спинявся доти, поки не знайшов десь у схованці ще оберемок свічок. Пономар тільки здалеку слідкував за Галатом. Жарти погані, коли справляє весілля сам Шахай!

Купім коня та вороного
Та й поїдемо в чисте поле!

Свічки всі порозтикувано. Церква ніби виповнилася жовтим жаром. Він лежав купами на ставниках, перед іконами, ворухився, коливався, наче жив багатобічним життям серед білого дня, під промінням, пасмами світла крізь вікна.

Поїдемо та в чисте поле,
Та в чисте поле, в дібровоньку!

Галат зупинився, задоволено оглядаючи свою роботу. Помітити когось в церкві — того, хто прийшов до Галата, — він не помітив. Люди стояли не похнюпившись, на вінчанні церква робиться веселим храмом поганського древнього бога. Це — Дажбог, бог-сонце, бог-година, бог зрозумілий, простий і гулящий. Дівчина заступила дорогу Галатові. Соромлива хупава дівчина подивилася в його чорні очі, як у криницю з холодною водою. «Вийдеш, Хомо, на вулицю? Як я за тобою скучила!» — «У церкву несе тебе, Васько», — пробурчав Галат. Узявши за рукав дівчину, він повів її на крилас. Там уже стояла півча.

Ударили в дзвони. Мідне овкання заходило до церкви крізь двері. Зайшов Шахай. Його наречена ще не приїхала, він послав по неї дружків — Марченка й Остюка. Надія охоплювала всього Шахая. Широкі степи лежали перед ним і його селом. Велетенський хаос, котрий опанував землю, був як море, що порозбивало човни. Треба йому триматися острова, доки витратить силу шторм і хаос стане пасивний. Тоді — шаблею захищати руїни. Поодрубувати руки всім, хто потягнеться підкоряти вільний народ, хто захоче різати його землю, як хліб,

і їсти, захлинаючись від жадоби, від страху, що хтось дужчий одніме шматок. Шахаєві приходило на думку царське панування, уся історія народу — славна, гучна і завше великодушна. Козаки-сіромахи проходили довгою валкою: всі чеснотники, хоробрі гультяї, морські розбійники гордо ступали на великих землях, всі лицарі честі своєї сіромашної й мученики. Максим Залізняк, Семен Неживий, Яків Швачка, Іван Бондаренко — всі славні колії, чисті серця 70-х років XVIII віку, мєники за кривду, за бідних! Вони проходили перед Шахаєм, як жорстока пам'ятка, як пересторога, як нагадування про панську віроломність, царську розправу, про опоганення хліба-солі дружнього столу, вони проходили з вирваними ніздрями, з клеймами на лобі, несучи в руках свої голови, напхані гречаною половою, вони пропливали, несучи свої ноги, поклавши на плечі поодрубвані руки. Петро Кальниш — останній кошовий Січі — цокотів чотками в самітному затворі Соловєцького монастиря: двадцять сім років прями старий степові думи, дивився на свій край аж з Білого моря, плакав, крізь туман не добачаючи прийдешніх віків, радів сонечку, коли воно проглядало крізь млу Півночі. Шахай клянеться собі, обходячи церкву, зупиняючись перед святим козацтвом на стінах, клянеться не допустити жалості до серця. Клянеться, що не віритиме нікому, хто лежатиме під його шаблею або сидітиме за його столом. Він клянеться і цілує в плече сивоусого курінного. Надія обволікає його, як марево, як отруйний фіміам великих подій. «Революція — велике слово», — думає Шахай і почуває, як по хребту в нього лізуть комашки. «Всі щасливі, нема царя, правитиме народ, розіллються медові ріки, щастя й радість!»

До церкви підїхала тачанка з молодю. Одразу всі люди в церкві загомоніли. Шахай прокинувся від своїх думок і поспішив до виходу. Там він зустрів молоду і ввійшов з нею назад. Півча заспівала «Гряди!». Голос Галата далеко вилітав за крилас. По всіх кутках бриніли шибки від співу Галата. Вийшов з вівтаря піп і став вінчати. Марченко й Остюк переморгувались із своїми дружками.

ЗМІСТ

ЧОТИРИ ШАБЛІ

Перша пісня	7
Друга пісня	31
Третя пісня	70
Четверта пісня	100
П'ята пісня	115
Шоста пісня	140
Сьома пісня	168
Післяслово	184

ВЕРШНИКИ

Подвійне коло	187
Дитинство	196
Шаланда в морі	205
Батальйон Шведа	210
Лист у вічність	220
Чубенко, командир полку	225
Шлях армій	239
Адаменко	258